

Печенегите

Иван Драгов

Най-старото предполагаемо известие за печенегите е от първата половина на VII век. Един китайски извор (Szuĵ su) споменава за племето reĵzsu из между живеещите в областта на Ташкент. От VIII в. има повече данни на тибетски език. Там се говори за *Be – csa – nag*, които разполагат с пет хиляди конника войска. Това название се запазва в следващите, увеличаващи броя си извори.¹ Разбира се различната по произход информация дава лексикални изменения на името. Така на арабски то е ал-буджанак, на гръцки – пачинак, на латински бисенорум, пачинакае, на български – печенеги, на унгарски бешеню. Най-сериозното предложение за произхода и значението на племенното название е, че то произлиза от тюркското баджанак и определя семейна близост.²

Основен от византийските извори е „За управлението на империята” на Константин Багренородни. В своето описание на печенегите той казва: „Наричат печенегите още kangar (кангар), но това наименование не се отнася за всички племена, а само за три: Javdiertim (Явдиертим), Küercsicsur (Кюерчичур) и Kabusinĵula (Кабукшинюла). Това показва, че са смятани за по-смели, по- благородни, каквото всъщност означава името кангар.”³ Император Константин изброява осем печенежки племена, три от които са с кангарски произход. Не е известно дали те са част от етническото тяло на печенегите или поради някакви причини се присъединяват към тях. Изказва се и предположението, че кангарите са ираноезични, и след като се включват в племенното обединение се тюркизират. Известията за тях са с няколко столетия по – стари. Според китайските извори се говори за владението Кангюй, което през V в. е покорено от ефталитите. В персийската поема

¹ Vászary. A régi belső – Ázsia története. 152

² Német. A honfoglaló magyarság kialakulása. 102

³ Biborbanszületett Konstantín. A birodalom kormányzása. 171

„Шахнаме” се споменава, че „цветущия Канг” е столица на Туран и се знае, че през 542 г. шахиншах Хорзой I Ануширван предприема поход на север и воюва с народа кангарайе. Според сирийките извори през VI в. кангарите се помещават в Кавказ в територията между езерото Севан и река Кура. В Орхонтските надписи от първата половина на VIII в. се говори за кангарес, срещу които воюва тюркският каган.⁴ Познат е и народа канкар/кангар, които населяват земите между Ташкент и река Сърдаря. Най – вероятния точен произход на кангарите е в територията между езерото Атал и средното течение на Сърдаря. Там те заемат важно място в международната търговия и чак по - късно се заселват в Транскавказието. Кога и как е станало смесването и сливането на кангарските и печенежките племена не е ясно, но през IX в. те вече са едно цяло.⁵

Към средата на VIII в. в Централна Азия започва голямо движение на народите. През 744 г. уйгурите отнемат властта от тюрките и в края на века изселващите се от югозападна Монголия огузки/узки племена достигат земите около езерото Атил и стават съседи на кангарите/печенегите. В началото на IX в. започва първото голямо преселение на печенегите. Огузите сключват съюз с карлуките и кимеките срещу тях и ги нападат от три страни. За печенегите не остава друг избор, освен да се изселят на запад. Така достигат до южните склонове на Урал и река Волга. Само малка част от тях остават с огузите. През 922 г. арабския пратеник Ибн Фадлан ги описва като тъмнокоси, тъмнооки и се отличават от огузите със своята бедност.⁶

При преселението си печенегите преминават през земите на хазарите. Хазарският хаганат по това време е силна и богата държава и разбира се се опитва да подчини или привлече печенегите. Те обаче успяват да установят собствена власт и активно да се противопоставят на хазарите. При своето нашествие на Кримския полуостров печенегите разрушават Фанагория и другите по – малки селища на брега на Черно море. Също така унищожават въртешностепните поселения, избивайки всички, които им се съпротивляват.

⁴ Гумильов. Великият тюркски хаганат. 266

⁵ Vásáry. Цит.съч.152

⁶ Ibn Fadlān. Beszámoló a volgai bolgárok földjén tett utazásról. 65

Хазарите загубват властта си по тези земи.. Степите са заети от печенегите и те дори номинално не се включват в състава на хаганата.⁷ През X в. Худуд ал Алам съобщава за „хазарски печенеги“, но в случая става въпрос за малка, отцепила се група, която се присъединява към хаганата и става негов данъкоплатец.⁸

В земите на север от Черно море печенегите се сблъскват с живеещите там унгарски племена. Първото нападение срещу маджарите е през 889 г. Изтласкват ги от областта Леведия в посока запад, отвъд река Днепър. Унгарците от своя страна заемат областта Етелкьоз, между реките Днепър и Дунав.⁹

Не след дълго на печенегите им се налага да се изселват отново. През 893 г. втория представител на династията на Саманидите Исмаил ибн Анмет, емир на Бухара предприема поход срещу северните си степни съседи - узите. Емирът пленява съпругата на кагана, 10 хиляди животни – коне, овце и камили и се завръща в столицата си. Търсейки спасение узите предприемат сближение и съюз с хазарите и нападат печенегите. За последните отново само западната посока е възможна, тъй като на север е държавата на волжките българи. Печенегите нямат друг избор, освен да атакуват и завладеят унгарските владения в Етелкьоз. Те се сблъскват с маджарите и ги изтласкват към Карпатския басейн. Тяхна атака е през 893 г. и е следствие на посещението на унгарския вожд Левенте при хазарите, с цел сключване на съюз срещу печенегите. Междувременно при печенегите пристигат пратеници на българския цар Симеон с предложение за обща война с маджарите. Съюзните сили на българи и печенеги нападат унгарците при реките Днепър и Дунав, опустошават техните поселища и ги принуждават да се изтеглят на запад. Новите земи на печенегите вече се простират от река Дон до делтата на река Дунав. За период от две столетия те стават господарите на украинските степи. Техните владения на изток граничат с узите, на югоизток с хазарите, на

⁷ Плетнева. Хазарь. 65

⁸ Györffy. A magyarország keleti elemei. 102

⁹ Györffy. Пак там. 193

югозапад с дунавските българи, на запад с маджарите, на север с русите и на североизток с волжките българи.¹⁰

Най-подробното описание за печенегите, техните племена, обществено устройство и местообитания дава император Константин Багренородни. „Знае се, че четири от печенежките племена, а именно земите на Küercsicsur (Кюерчичур), на Szurukülbej (Сурукюлбей), на Borutolmacs (Борутолмач) и на Bulacsaban (Булачабан) се простират на изток и на север отвъд Днепър и граничат с териториите на Узия, Хазария, Алания, Херсон и другите климатични пояси. Другите четири племена живеят на запад и на север, отсам Днепър, с други думи, земите на Jazikapan (Язикапан) граничат с България, а на Jula (Юла) с Туркия, земите на Karabaj (Карабай) граничат с Руското княжество, а тези на Javideregim (Явидерим) – с васалните на Руското княжество земи на ултините, древленините, лензенините и другите разни славяни.”¹¹

Имената на отделните племена лексикално са част от тюркските езици. Най-вероятно те са съставени от прилагателна част, със значение на цвят на кон и титла, показваща ранга в обществото. Така примерно Jazikapan е Кафяв капан, Karabaj е Черен бей, а Bulacsaban – Пъстър чобан.¹²

Император Константин изброява имената на всичките осем племена, като уточнява точните местоживелища само на тези четири, които живеят по - близко до империята. По долното течение на Дунав до българската граница се намират Ясикапан, близко до Унгария, между реките Серет и Прут са Кабукшиюла, между реките Днестър и Буг, граничещи със славяните са Явидердим и при Днепър, в съседство с русите – Карабей. Останалите печенежки племена, чиито земи се простират на изток до река Дон, са с несигурно местоположение.¹³

Интересни описания на печенегите са направени и от мюсюлманските пътешественици, посетили техните земи. „Те са едно тюркско племе в северната част на шестия климат, близо до славяните. Брадата и с огромни мустаци племе, многобройно, силно и непристъпно. Данък на никого на

¹⁰ Vásáry. Цит .съч.153

¹¹ Bíborbanszületett. Konstantín. Цит. съч. 169

¹² Német. Цит .съч.104-105

¹³ Györffy. Цит .съч.198-199

плащат. Едни други се нападат, като диви зверове. Жените си, пред очите на хората слагат да легнат и не смятат това за неприлична работа, като животните. Храната им е просо. Държавата им се простира на 12 дни път.”¹⁴

В общественото си устройство печенегите спазват старите централно азиатски традиции. Племенния ред не се основава на кръвни връзки, а на териториално разпределение. Ръководството на племето се намира в ръцете на отделните предводители, които са излъчвани по достойнство. Характерно е, че наследяването на властта не е задължително към сина или брата, а към най – стария представител на рода. По този начин и по – нискостоящи могат да станат главни предводители. В същото време така властта се държи от едно племенно обединение. „Произлизащи от чужди племена, обаче не могат да се възкачат и да бъдат вождове. Осемте владения се делят на четиридесет части, които също имат по-малки главатари.”¹⁵

В номадските общества от тюрките до монголите първостепенен ранг има постоянната армия. Тя осигурява защитата, а по време на война съставлява елитната част на войската, командваща останалите подразделения. При печенегите също има военна каста, представители на която са особено активни през X в. Тогавя те са вербувани от съседите си като помощни или лични войски. Такива отряди има при византийци, руси, поляци, унгарци, българи. Много предприемчиви в това отношение са племето Толмач, чието име се запазва в езиците на няколко народа.¹⁶

Икономиката на печенегите се основава главно на номадското пастирство. Южноруските степи, съставени от обширни пасища и обилно напоявани от големи реки напълно прилягат на начина им на живот. Освен животновъдството търговията също играе важна роля в стопанството им. Печенегите търгуват основно с русите на север и на юг с византийците в черноморските пристанища. Заинтересовани от това те се стремят към

¹⁴ Mahmud Al Qazwini in: Kmoskó Mihály. Mohamedán írók a steppe népeiről I/3. 86

¹⁵ Bīborbanszületett Konstantín. Цит. съч 167

¹⁶ Pálóczi. Besenyők, kunok, jászok. 15

контрол на речните търговски пътища. Така през 985 г., отстоявайки това си право, в съюз с волжките българи воюват срещу русите и узите.¹⁷

Във военното си изкуство печенегите използват типичния за степните пространства модел. Арабският географ от X в. Масуди описва победоносната стратегия на обединените тюркски племена, ръководени от печенегите. По тяхно предложение освен главната войска се разпределят и две странични части – лява и дясна. Двете крила застават на половин километър разстояние едно от друго. След това започват да се въртят следвайки се едно друг. Рязко препускат срещу враговете, обсипват ги със стрели и когато достигнат непосредствена близост също така бързо тръгват в друга посока. Тогава след тях идва втората конница и отново изпраща залпове стрели. Така обикалят в кръг, докато вражеските редици на се разстроят и изнервени от положението не тръгнат в атака. Изчакващата главна войска едва тогава им се разкрива и ги обсипва с поредния дъжд от стрели. След като разкъсат бойния ред на врага те се втурват вихрено в атака и намират победата в близкия бой.¹⁸

През X в. печенегите заемат изцяло земите, на север от Черно море и се вписват в политическите отношения на своите съседи. Основни техни партньори и съперници са руските князе и техните градове, Византийската империя, която следва установения си политически модел за отношения със степните племена, Българското царство, което се опитва да ги привлече като съюзници и така да подсигури северната си граница, а също така унгарци и поляци. Печенегите участват непрекъснато в различни съюзи и военни акции, като често променят мнението си и воюват според собствените си разбирания за ползотворност.

След прекратяване на войната с България, от 894-896 г. византийската политика се обръща към печенегите. Владеейки земите на север от Черно море те често нападат и застрашават имперските владения на Кримския полуостров. За да предотврати това Византия се опитва да привлече унгарците срещу печенегите. При тях пристига имперският пратеник, на име Габриел, с предложение от василевса. На маджарите е предложено да

¹⁷ Vásáry. Цит .съч.153

¹⁸ Pálóczi . Цит .съч. 16

нападнат източните си съседи, да отвоюват току що загубените земи и отново да се завърнат там.¹⁹ Унгарските вождове категорично отказват и заявяват: „Няма да нападнем печенегите, защото не можем да ги победим, тяхната държава е голяма, многоброен е народа им, а и са демонски изчадия, повече не искаме да чуваме подобни приказки, защото не са ни по душа.”²⁰ Унгарците не са склонни да нападнат печенегите, а последните също не искат подобен сблъсък. Едни от други имат страх и предпочитат да поддържат добросъседски отношения. Дори през 934 г. съвместно нападнат Българското царство. Тези съюзни връзки са подкрепени и от династическо сродяване. Унгарският вожд Золта, баща на Такшон, взема за съпруга печенежка девойка. Мирните отношения между двете племена се запазват за един продължителен период от време, като тогава е и първото заселване на печенегите на унгарска територия.²¹ „По същото време пристигна от земята на печенегите един, от владетелски род произлизащ, вожд. Името му беше Тозуба: баща на Йоркнед, от когото произлиза родът Томай. На него владетелят Такшон дари земя да живее в Керемейската област, граничеща с Тиса, там където е пристанът Абад.”²²

Своевременно печенегите не спират да тормозят останалите си съседи, осъществявайки походи в техните територии. Главните им бойни сили са в положение на почти непрекъсната война. Целта на походите обикновено е заграбване на плячка и пленяване на роби. Редовно нападнат русите, и византийците. При конфликтите на две съседни държави печенегите се проявяват като непостоянни съюзници. През 962 г. обсаждат Киев, а само три години по – късно преминават на страната на киевския княз Светослав и воюват срещу старите си врагове – хазарите. Придружават княза и в 968 г. при предприетото от него военно начинание към Балканския полуостров. Светослав, обаче е принуден да прекъсне похода си, тъй като своевременно друга група печенегите отново обсажда столицата му – Киев.²³ Те са

¹⁹ Moravcsik. Bizánc és a magyarság. 45

²⁰ Bíborbanszületett Konstantín. Цит .съч 57

²¹ Györffy. Цит .съч.109

²² Anonymus. A magyarok cselekedetei. 49

²³ Pálóczi. Цит .съч.15 – 16

разположили лагерите си по бреговете на Днепър и околните хълмисти места, около града и са го заключили в обръч. Положението на киевчани е катастрофално. Настъпилите повсеместни глад и жажда принуждават княгиня Олга да обмисля предаване. Единствено завръщането на Светослав спасява града.²⁴

Четири години по – късно киевският княз осъществява ново нахлуване на балканите. Неговият поход довежда до превземане на българската столица Преслав и съсипване на Българското царство. Незадоволен от това Светослав предявява претенции и към Византийската империя. В последвалият сблъсък ромеите излизат победители и император Йоан Цимисхий принуждава русите да се завърнат на север. Междувременно българите не забравят причиненото им от Светослав и потърсват връзка с печенегите. „Като сключил мир с гърците Светослав с ладите се отправил към речните прагове... И преславците отишли при печенегите и им казали: Ето идва към вас Светослав с неголяма дружина, събрал от гърците много богатства и пленници без чет. Послушали ги печенегите и запречили праговете. И дошъл Светослав при праговете и не можел да ги премине. И установил се да зимува в Белобрежие...

Когато настъпила пролетта отправил се Светослав на път. И нападнал го Куря, печенежкият вожд и убили Светослав и взели главата му и направили чаша от черепа, като го оковали и пили от нея.”²⁵

Непостоянните отношения между печенегите и руските князе се запазват дълго време. Това се дължи на самовластието на князете, в техните владения и на едноличното ръководство на племенните вождове. Властелините на градовете се опитват да не предизвикват печенегите срещу себе си и ако може да ги привлекат в съюз, често съпроводен от високопоставена женитба. От своя страна печенежките главатари разглеждат това като непрекъсната възможност за обогатяване, като не се чувстват особено обвързани в действията си.

²⁴ Fehér. Besenyő őstörténetet. 75 - 76

²⁵ Лихачов. Повест временных лет. 24

През 978 г. печенежкият вожд Илдея сключва в съюз с княз Ярополк. Оженва се за дъщеря му и заедно със своите хора преминава на негова служба. Добрите връзки се запазват едва две години. Когато киевския княз Владимир, обсажда Ярославовата крепост Муром Илдея сполучва да се измъкне, изоставяйки тъста си, и да се присъедини към останалите печенежки племена

След като княз Владимир установява ръководната си роля, измежду руските княжества между него и печенегите избухват противоречия. Обект на оспорване е най – вече контрола върху речните търговски пътища. В 985 г. печенегите, подкрепени от волжките българи, воюват срещу княза. Киевският владетел, обаче успява да постигне победа срещу тях. Сред три години той минава в настъпление и организира голям поход срещу номадите. Военното щастие се отвърща от княза няколко години по – късно. През 993 г. нов негов поход е спрял от печенегите на река Шула. Двете войски престояват няколко дни на срещуположните брегове и в крайна сметка Владимир се вижда принуден да се оттегли. На следващата година печенегите предприемат настъпление, като оплячкосват и разоряват земите чак до Новгород. Владимир веднага се отправя срещу тях, но войските му попадат на засада и са унищожени. Самият княз едва успява да се спаси, криейки се под един мост.

Оттогава насетне мирът между княз Владимир и печенегите е по – продължителен. Печенежкия вожд Радман посещава киевския двор и се съюзява с княза. Един от синовете на Радман се жени за руска княгиня, а цялото племе се покръства в православната вяра. Мирът с русите открива пред печенегите нова възможност. През 1002 г. те напада и се опитват да завладеят унгарските владения в Трансилвания. Техните войски, обаче са пресрещната от крал Ищван, който ги разбива и отблъсква обратно на изток.²⁶

Както изглежда след тези напрегнати години настъпва продължителен период на мирни връзки между печенегите и руските князе. Това в голяма степен позволява на княз Ярослав, да се наложи в, настъпилата след смъртта на баща му Владимир, през 1015 г., война за неговото наследство. Последния

²⁶ Fehér. Цит. съч.79-84

сериозен сблъсък е през 1036 г. Тогава печенегите, използвайки отсъствието на княза, събират силите си и правят поредния си опит на превземат Киев. „Когато Ярослав бил в Новгород, дошла до него вест, че печенегите обсаждат Киев. Ярослав събрал войни много ..., отишъл при Киев и влязъл в своя град. А били печенегите безчет. Ярослав излязъл от града и построил дружините си ... Печенегите дошли на пристъп и се сблъскали на мястото, където стои сега „Света София”, митрополития на Рус, било това тогава поле извън града. И била сеч жестока и едва на вечерта надделял Ярослав.”²⁷ В чест на своята победа князът построява величествения храм.

В края на X и началото на XI в. в източна Европа настъпват сериозни политически промени. Унгарци, поляци и руси приемат християнската религия и започват съграждането на новите си държави. След половин вековна борба Българското царство е подчинено на Византийската империя. В същото време от изток започва преселването на многобройните кумански племена. Печенегите се намират в нова политическа, военна и културна обстановка, в която те ще изчезнат като самобитно цяло. Набиращите все по-голяма численост и мощ кумани започват да предявяват претенции към черноморските степи. Притиснати, печенегите са принудени да се изтеглят още по на запад. Голяма част от тях се заселват из българските и унгарските територии.

През средата на XI в. между печенежките племена избухват вътрешни размирици, които стават причина за тяхното разселване на юг от река Дунав, в българските земи. Техният вожд Тирах, слаб и страхлив човек, започва силно да завижда на един от местните главатари – Кеген. Този Кеген макар да не произхожда от важен род се прославя с бойните си подвизи, особено при борбата с узи и кумани и добива голяма популярност. Измъчван душевно и боящ се да не му отнеме властта Тирах търси случай да го премахне. За да спаси живота си Кеген се спасява и се скрива в Днепровките блата. Оттам, чрез свои роднини сполучва да привлече към себе си две от печенежките племена. След това Кеген открито се противопоставя на Тирах, но е победен и

²⁷ Лихачов. 47

принуден да премине отвъд Дунав. „Като дошъл до Дръстър и се затворил, заедно със своите хора, на брой 20 хиляди, на един речен остров, обезпечен от засади, той известил архонта – местния воевода Михаил Аколут, и съобщил кой е той, и бягайки от какви нещастни случки е дошъл и че желае доброволно да премине към императора, обещавайки, че ако бъде приет, ще бъде от голяма полза за работите му.“²⁸

Император Константин IX Мономах, като разбира за това, нарежда Кеген да бъде изпратен в Константинопол, а на неговите хора да им бъде осигурено всичко необходимо. Василевсът приема радушно и благосклонно печенежкия вожд и след като последният приема светото кръщение го удостоява с титлата патриции. Освен това му поверява и три крепости на българския бряг на Дунав, както и много земя на която да посели племето си. Не след дълго, съгласно обещанието на техния главатар, при печенегите пристига монах Евтимий и извършва покръстването им във водите на река Дунав.

Почувствал се силен Кеген започва да предприема нападения отвъд реката, в земите на Тираховите печенеги като разграбва, избива мъжете и като отвлеча жените и децата ги продава в робство на ромеите. Тирах изпраща послание до императора в което го призовава да спазва добрите съседски отношения и да забрани действията на Кеген. В противен случай Византия я очаква тежка война. Константин IX Мономах не обръща внимание на исканията и връща пратениците, като заповядва да се подсили защитата на Дунавската граница.²⁹

Като разбира отговора на императора Тирах решава да изпълни заканата си. Използвайки тежката зима на 1048 г., заедно с хората си, както твърди Йоан Скилица – 800 хиляди човека, преминава по замръзналата река Дунав и започва да разграбва придунавските земи. Срещу нашествениците веднага е изпратена войска. Изтощени от зимата и от масова стомашна болест, причинена от прекомерната употреба на алкохолни питиета, печенегите не удържат. Практически без сражение ромеите побеждават и залавят в плен

²⁸ Йоан Скилица. ГИБИ VI. 292

²⁹ Златарски. История на българската държава през средните векове. Том II. 91

огромно количество хора. Изпълнен със злоба Кеген настоява всички негови съплеменници да бъдат изстребени, но византийците предприемат друг метод. Хаган Тирах, заедно с 140 от неговите най-видни хора са изпратени в Константинопол, където са покръстени и дарени с дарове и титли. Останалата част от народа, по заповед на императора, е разселена в териториите на Овче поле, Средец и Ниш. Сякаш войната е спечелена и прекратена от империята още в самото ѝ начало.³⁰

По това време нападенията на селджукските турци в Азия стават особено опасни за Византия. За да подсили войските си Константин IX Мономах заповядва да се наберат 15 хиляди войници от новите поселници. Печенежките сили са разделени на четири отряда, под командването на четирима техни главатари – Сулца, Селте, Караман и Каталим. Те преминават Босфора и се отправят навътре в областта Витиния. Не след дълго, обаче всред тях се появява колебание. Недоверието към византийските власти и водачи, и опасенията за далечния път в неизвестни страни усилват пробудилата се тревога. Печенегите се спират и свикват съвещание. Някои от тях, макар и да не желаят да продължат пътя се опасяват да престъпят нарежданията на императора в неговите земи. Други пък предлагат да заемат някоя удобна височина, да се укрепят и ако трябва да се отбраняват, но по никой начин да не продължават към далечни, неизвестни и странни страни. Надделява едно трето мнение на главатаря Каталим, който предлага да се завърнат обратно. А при въпроса как ще преминат морето, той просто нарежда да го следват. „Когато стигнали до брега, Каталим казал само: „Който иска да оцелее сам, както и всички други печенеги, да ме последва!” И като пришпорил коня си, навлязъл в морето. Като видял това и друг направил същото, след него – трети, а скоро и цялата войска. Те преплавали морето при Св. Тарасий, едни с въоръжението си, а други, като го хвърлили преди това.”³¹ При бързото си и неочаквано завръщане печенегите не срещат съпротива. Пристигат в местоживелищата си и повдигат останалите на бой срещу империята. Разоряват Тракия и се оттеглят на север от Стара планина.

³⁰ Павлов. Бунтари и авантюристи в средновековна България

³¹ Йоан Скилица. ГИБИ VI. 293

През следващите няколко години, печенегите спечелват няколко сражения срещу византийците и се укрепват в северните български земи (тема Паристрион). През 1053 г. те нанасят голямо поражение на ромейската войска, при крепостта Преслав, след което император Константин Мономах се отказва от по-нататъшни действия и сключва 30 годишен мир с тях. Завзетите от печенегите земи между Стара планина и река Дунав са им предоставени, при условие, че няма да преминават планината, преди да ги повикат. Реално положението в Паристрион е печенежко самоуправление. Византийската власт се свежда до контрол на важните градове – Дръстър, Преслав, Варна. Печенегите заемат цялата равнина и не рядко стануват в близост до градовете и освен това не държат много на спазването на федератските отношения.

През 1059 г., възползвайки се от изострянето на византийско-унгарските отношения, печенегите отново нахлуват в Тракия. В отговор на това император Исак I Комнин организира поход срещу тях в Паристрион. Стреснати от силата и заканите на василевса да ги изгони отвъд Дунав печенежките вождове побързват да потвърдят покорството си. Само главатарят Селте се опълчва и решава да се съпротивлява, но е победен без особени усилия от имперските войски.

Макар и привидно укротени и приети в империята, печенегите реално не престават да бъдат врагове на Византия. Те подпомагат и участват в избухващите срещу държавната власт бунтове. Така през 1074 г. се включват в бунта на Нестор в Дръстър, а през 1078 г. в тези на Добромир в Месемврия и на павликиянина Лека в Пловдив.

През 1087 г. печенежкият вожд Челгу участва в съюза на низвергнатия унгарски крал Соломон с куманите. 80 хилядна армия, съставена от унгарци, кумани и печенеги нахлува в Тракия и достига до град Одрин, разграбвайки всичко по пътя си. Там обаче те са пресрещнати от византийска войска, която им нанася тежко поражение. Соломон и Челгу загиват, а оцелелите се оттеглят на север. Окуражен от това император Алексий I Комнин решава да нанесе съкрушителен удар и окончателно да се справи с печенежкия проблем.

На следващата година той организира войска и се отправя към центъра на техните сили – Дръстър.³²

От Дръстър главатарят Татуш вика на помощ куманите, но докато те пристигнат от причерноморските степи печенегите се сблъскват с византийските войски. Император Алексей I Комнин не послушва съвета на опитните си военачалници да изчака на сигурно място, атакува Дръстър и влиза в бой. В разигралото се сражение ромейската войска е напълно разбита. Самият император се спасява само благодарение на собствената си храброст.

Не след дълго се появяват и идващите на помощ кумани. Макар и закъснели те настояват, че са дошли за да споделят опасността и им се полага съответната плячка. Печенегите отказват да дадат част от заграбеното и това довежда до открит конфликт. В последвалият сблъсък куманите успяват да надделеят, но без да постигнат решителна победа. Не след дълго те се отправят към домовете си на север, заканвайки се да се върнат и разправят с печенегите. Между двете племена възникват враждебни отношения, които ги противопоставят едно на друго за продължителен период от време.³³

Печенегите нахлуват в Тракия и през 1089-1091 г. като отново я подлагат на страшни опустошения. Нещо повече, техните главатари се свързват с турският пират Чаха. По това време Чаха вече владее Смирна и с флотата си е окупирали островите Митлина и Хиос. Византийската столица попада във „варварски обръч“, което не на шега стряска император Алексей I Комнин. Василевсът съумява да събере, преди всичко наемна войска и като привлича към себе си 40 хиляди кумани, начело с ханове Тугоркан и Боняк, се отправя срещу печенегите. Така се стига до голямото сражение при Левунион, при устието на река Марица. Още при първия удар печенегите се огъват и битката скоро се превръща в мащабно и безогледно клане, рядко срещано, дори в онези времена. „Този ден ново зрелище бе видяно, за цял народ, не само 10 хиляди мъже, но изненадващо много, заедно с техните жени и деца бяха пометени. Беше третият ден от седмицата, 29 април, съответно

³² Златарски. Цит. съч. 187-195

³³ Стоянов. Куманология. 229.

византийците си направиха една кратка осмиваща песен „Още един ден и скитите щяха да видят месец май.“³⁴

Страшното кръвопролитие оказва неочакван ефект върху куманските съюзници на Византия. Голяма част от тях по най-бързия начин се отправят към своите земи, в степите на Днепър и Дон. Налага се пратеници на императора да ги догонват, за да им дадат обещаните награди.³⁵

Оцелелите от поголовното избиване печенеги биват заселени в Мъгленската област на Македония. Император Алексий не пропуска възможността да се възползва от новите заселници. От така наречените „мъгленски печенеги“ е сформиран отделен отряд към византийската армия.³⁶

Последното сериозно нахлуване на печенеги в земите на империята е през 1122 г. Тогава великия княз на Киев Владимир Мономах ги прогонва от владенията си, заедно с узите и племето на берендеите. Изселвайки се на югозапад те влизат в стълкновение с Византийската империя. Преминават река Дунав и заемат обширната равнина. След това прекосяват и Стара планина и нахлуват в Тракия. Император Йоан II Комнин не се забавя да организира силите си срещу тях и предприема офанзива. Изтласква печенегите отвъд планината и след това започва упорито да ги преследва. В крайна сметка, след като получава подкрепления успява да ги приклеши. Печенегите изграждат подвижно укрепление от наредени в кръг талиги и оказват сериозна съпротива. Макар и трудно имперските войски успяват да надделеят. Част от победените са прогонени на север, а останали са разселени из земите на Балканския полуостров.³⁷

Присъствието на печенезите на юг от Дунава в продължение на няколко десетилетия довежда до изменения в техния номадски бит и манталитет. Принудени от самите условия, повлияни от българското население и византийските власти, тези "скити" постепенно започват да усядат, да се занимават със земеделие, да се интегрират в местния живот.

³⁴ Anna Komnéné. Alexiasz. 205

³⁵ Павлов. Цит. съч.

³⁶ Златарски. Цит. съч. 207-209

³⁷ Павлов. Цит. съч.

Освен на Балканите печенегите се заселват и на обширни територии в Унгарските владения. Продължителното съседство на двете племена довежда до бързо възприемане на новодошлите от унгарците. През X в. мнозинството от присъединилите се печенегите се обвързват със служба към централната власт. Вероятно изиграват роля и организирането на властта на унгарската корона, тъй като действат като отряди при вождя Геза и краля Ищван. Отделните заселващи се групи вероятно принадлежат към различни обществени прослойки. Проследяването на точен хронологичен ред за сега не е възможно. Свидетелствата от XIII-XIV в., в преобладаващата си част не дават много информация за заселението. Повече данни има за първоначалната автономия и последвалия процес на приобщаване към Унгарското кралство. Техния статут е урегулиран с отделни закони. В земите на краля те се ползват с колективни свободи, като в същото време изпълняват военни повинности, в служба на монарха и местните управници – надори. Печенежките ръководители лично управляват бойните си отряди и не се допуска назначаване на другоплемци. Постепенно печенегите се приобщават към маждарите. До XIII в. техните по-изявени представители са вече част от унгарското благородничество, със собствени владения. Основната част от племето, макар и вече асимилирани, дълго време запазват характерния си начин на воюване.³⁸

Смесвайки се с местното население печенегите се приобщават относително спокойно и плавно. Наред с това те оставят своя характерен образ и спомен за себе си. Смята се, че те са предшествениците на племенната група шопи, които населяват западните земи на България, а също така и по-малки части на Македония и Сърбия. Наред с това се запазват и редица техни наименования, най-вече под формата на топоними, при това в един доста обширен район. Множество по-малки населени места из цяла Източна Европа носят наименования произлезли от името на печенегите или на някое отделно тяхно племе. Също така в югоизточна Полша и западна Украйна има по една „Печенежка гора”, известен е вождя Борш, който се заселва в подножието на

³⁸ Pálóczi. Цит. съч. 24-33

Татрите, и там по-късно е построена унгарската крепост Боршод, а през XIV в. в една грамота на сръбския цар Стефан Душан се говори за „Печенежкият път” между Битоля и Прилеп.

Библиография

- Гумильов Лев. Великият тюркски хаганат. София. 2007
- Златарски Васил. История на българската държава през средните векове. Том II. София 1934
- Йоан Скилица. Кратка история. ГИБИ VI.
- Лихачов Дмитрий: Повесть временных лет. Москва – Augsburg. 2003
- Павлов Пламен. Бунтари и авантюристи в средновековна България. Велико Търново. 2000
- Плетнева А. Хазарь. Москва. 1976
- Стоянов Валери. Куманология. София. 2006
- Anna Komnéné. Alexiasz. Szeged. 2002
- Anonymus. A magyarok cselekedetei. Budapest. 2004
- Bíborbanszületett Konstantín. A birodalom kormányzása. Budapest. 2003
- Fehér Jenő. Besenyő őstörténetet. Budapest. 2004
- Györffy György. A magyarság keleti elemei. Budapest. 1990
- Ibn Fadlán. Beszámoló a volgai bolgárok földjén tett utazásról. Budapest. 2007
- Kmoskó Mihály. Mohamedán írók a steppe népeiről I/3. Budapest. 2007
- Mahmud Al Qazwini in: Kmoskó Mihály. Mohamedán írók a steppe népeiről I/3. Budapest. 2007
- Moravcsik Gyula. Bizánc és a magyarság. Budapest. 2003
- Német Gyula. A honfoglaló magyarság kialakulása. Budapest. 1930
- Pálóczi Horváth András. Besenyők, kunok, jászok. Budapest. 1989
- Vásáry István. A régi belső – Ázsia története. Budapest. 2003